

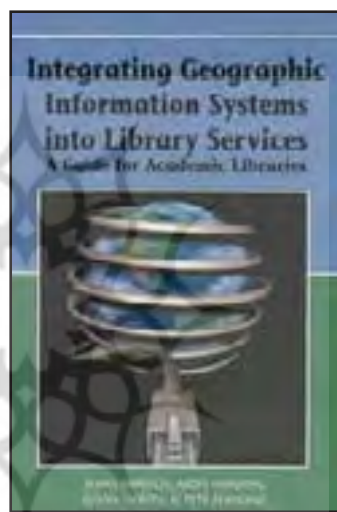
یکپارچه‌سازی نظام‌های اطلاعات جغرافیایی در خدمات کتابخانه‌ای

• حمید کشاورز^۱

کارشناس ارشد سازمان اسناد و کتابخانه ملی

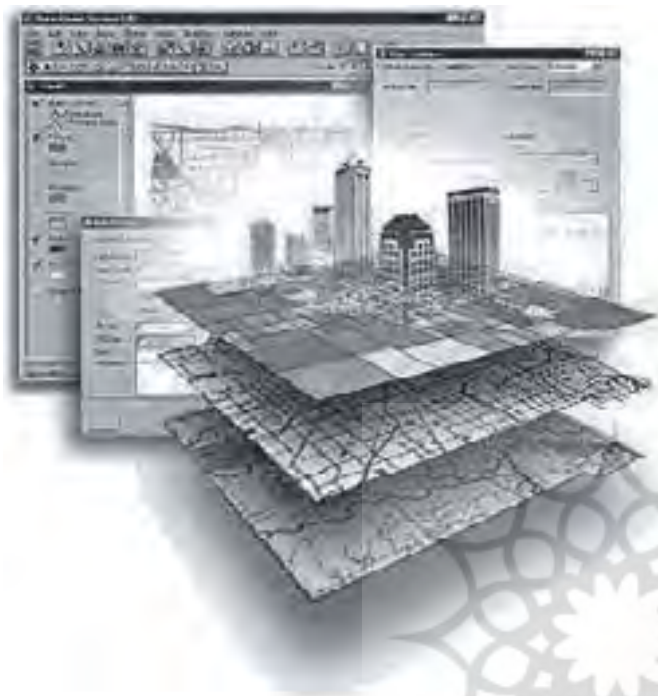
نمی‌شود، بلکه در محیط‌های مجازی و رایانه‌ای نیز دارای هویت تلقی می‌شود و بدین صورت دیگر تعریف کلاسیک از کتابخانه و جنبه مکانی آن اعتبار کافی ندارد. از این رو دو علم جغرافیا و کتابداری چه از جنبه‌های پیش گفته و چه از جنبه اطلاع‌رسانی جغرافیایی^۲ و نظام‌های اطلاعاتی جغرافیایی^۳ و دیگر جنبه‌ها با یکدیگر در ارتباطند، اگرچه درباره این موضوع مطالب فراوان و یکپارچه‌ای وجود ندارد.

توجه به نکات بالا چهار تن از کتابداران دانشگاه فلوریدای جنوبی ایالات متحده به نام‌های جان ابرج^۴، آردیس هانسن^۵، سوزان هرن^۶ و پیتر ریلینگ^۷ را بر آن داشت تا در کتابی رابطه بین این دو علم و به‌ویژه از منظر کاربرد فناوری‌ها و نرم‌افزارهای نوین در اشاعه اطلاعات جغرافیایی را مورد بررسی و کنکاش قرار دهند. در واقع آنان هدف خود از تألیف کتاب یکپارچه‌سازی نظام‌های اطلاعات جغرافیایی در خدمات کتابخانه‌ای: راهنمایی برای کتابخانه‌های دانشگاهی را فراهم آوردن بستری برای آشناسازی کتابداران دانشگاهی با مفاهیم و حوزه‌های مربوط به گردآوری، فهرست‌نویسی و دسترس‌پذیرسازی اطلاعات جغرافیایی عنوان کرده‌اند (ص ۲). تأکید آنان بر اطلاعات جغرافیایی دیجیتال یا داده‌های مکانی - جغرافیایی^۸ بوده است، زیرا روش‌های کنونی در تحلیل اطلاعات جغرافیایی مبتنی بر کاربرد فناوری‌های جدید است. اگرچه موضوعات دیگری مانند مباحث آموزشی و مدیریتی نیز در این کتاب بررسی شده است. نویسندگان هدف کتاب را نشان دادن میزان ارتباط دو علم جغرافیا و کتابداری، به‌ویژه در حوزه محیط اینترنت و اقتصاد اطلاعات، عنوان کرده‌اند (ص ۷) و همان‌گونه که در پیشگفتار کتاب آورده‌اند، منابع اطلاعاتی ملموس مختلف از کاغذ، عکس و نقشه گرفته تا منابع اطلاعاتی ناملموس مانند منابع دیجیتال، داده‌های عددی/مکانی را مورد مطالعه قرار داده‌اند.

■ Abresch, John; Hanson, Ardis; Heron, Susan Jane; Reehling, Peter J. (2008). Integrating Geographic Information Systems into Library Services: A Guide for Academic Libraries, 318 pages. ISBN: 978-1-59904-726-3

مکان یکی از مفاهیم اصلی در علم جغرافیاست که در سایر علوم نیز موضوعیت دارد. برای نمونه علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی به‌رغم نداشتن ارتباط ماهوی با مفهوم مکان، آن را از جنبه‌های گوناگون و به‌ویژه درباره ساختمان و تجهیزات کتابخانه‌ای بررسی می‌کند. درحقیقت کتابخانه موجودیتی در ارتباط با فضا و مکان تعریف شده و در طول تاریخ همواره بر جنبه مکانی آن تأکید شده است. با ورود فناوری‌های نوین ارتباطی و اطلاعاتی، مفهوم مکان نیز دست‌خوش دگرگونی شده است. بدین ترتیب که دیگر مکان یک موجود فیزیکی مستقر در جغرافیایی خاص تعریف

به‌دلیل گسترش کاربرد نظام‌ها و منابع اطلاعاتی جغرافیایی در کتابخانه‌ها و آشنایی بیشتر دانشجویان با آنها، این کتاب را می‌توان نوعی نوآوری در این زمینه معرفی کرد که در زمان مناسبی نیز منتشر شده است

نویسندگان برای ترسیم نوع ارتباط دو علم جغرافیا و کتابداری در جای‌جای کتاب اصطلاحاتی مانند اطلاعات جغرافیایی و اطلاعات مکانی - جغرافیایی را به‌کار برده‌اند تا جایی‌که واژه کتابخانه جغرافیایی^۱ پدید آمده است. به‌دلیل گسترش کاربرد نظام‌ها و منابع اطلاعاتی جغرافیایی در کتابخانه‌ها و آشنایی بیشتر دانشجویان با آنها، این کتاب را می‌توان نوعی نوآوری در این زمینه معرفی کرد که در زمان مناسبی نیز منتشر شده است.

کتاب در ده فصل تنظیم شده است که هر فصل را هر چهار نویسنده یا برخی از آنها نوشته‌اند.

در فصل اول، «جغرافیا و کتابداری»، اطلاعات پایه‌ای درباره این دو علم و ارتباط بین آنها ارائه شده است. نقشه‌ها، کتابخانه‌های نقشه، تبادل اطلاعات مکانی - جغرافیایی و نقش کتابخانه‌ها در پژوهش‌هایی با محدودیت اطلاع‌رسانی جغرافیایی مباحث این فصل را تشکیل می‌دهد.

در فصل دوم، «اقتصاد اطلاعات و اطلاعات جغرافیایی - مکانی»، چارچوب اقتصاد اطلاعات و نقش نظام‌های اطلاعاتی جغرافیایی در حوزه‌های پژوهشی و آموزشی مربوط به کاربرد اطلاعات دیجیتال مکانی - جغرافیایی بحث و بررسی شده است. دلیل توجه ویژه نویسندگان به اقتصاد اطلاعات، افزایش فناوری‌های ارتباطی و نقش آنها در تبادل اطلاعات جغرافیایی است که به‌گمان آنان همه در حوزه موضوعی اقتصاد اطلاعات قرار دارد. اگرچه به‌نظر می‌رسد نتوانسته‌اند این ارتباط را به‌خوبی تبیین سازند. ضمن اینکه آنان درصدد بوده‌اند مفهوم اقتصاد اطلاعات را به‌عنوان مفهومی نوین و مرتبط با بسیاری از حوزه‌های پژوهشی و عملیاتی کتابداری و اطلاع‌رسانی بیش از اندازه برجسته سازند.

در فصل سوم، «پایگاه‌های اطلاعاتی مکانی و زیرساخت اطلاعاتی»، یک شبکه اطلاعاتی به‌نام زیرساخت اطلاعاتی

مکانی ملی^۲ و ارتباط آن با کتابخانه‌های دیجیتالی و درگاه‌های جغرافیایی^۳ مربوط بررسی شده است. نویسندگان در این فصل به سه عامل مؤثر بر پذیرش نظام‌های اطلاعات جغرافیایی اشاره کرده‌اند. این سه عامل عبارتند از: رایانه‌های شخصی و شبکه جهانی وب، معماری نظام‌های اطلاعات جغرافیایی و قابلیت داده‌پردازی آنها، و گسترش کاربرد برنامه‌های رایانه‌ای در بخش‌های عمومی و خصوصی. آنان در این فصل بر آن بوده‌اند تا کاربرد فناوری‌های ارتباطی مبتنی بر اینترنت و کتابخانه‌های دیجیتال را در سازمان‌دهی و پردازش اطلاعات جغرافیایی دیجیتال نشان دهند. همچنین بر میان‌کنش‌پذیری^۴ اطلاعات جغرافیایی در نظام‌های اطلاعاتی مختلف تأکید ویژه‌ای داشته‌اند.

در فصل چهارم، «توصیف اطلاعات مکانی - جغرافیایی»، دورنمایی از روش‌های کنونی فهرست‌نویسی، شکل‌های جدید منابع اطلاعاتی و چالش‌های فهرست‌های کتابخانه‌های دانشگاهی از آثار جغرافیایی ارائه شده است. همچنین کیفیت و ارتباط ابرداده‌های مربوط به داده‌های جغرافیایی، انواع پیشینه‌های کتاب‌شناختی و ابرداده‌های مربوط برای رفع نیازهای اطلاعاتی کاربران موردتوجه

نویسندگان هدف کتاب را نشان‌دادن میزان ارتباط دو علم جغرافیا و کتابداری، به‌ویژه در حوزه محیط اینترنت و اقتصاد اطلاعات، عنوان کرده‌اند

دلیل توجه ویژه نویسندگان به اقتصاد اطلاعات، افزایش فناوری‌های ارتباطی و نقش آنها در تبادل اطلاعات جغرافیایی است که به گمان آنان همه در حوزه موضوعی اقتصاد اطلاعات قرار دارد

قرار گرفته است. درحقیقت تأکید این فصل بر فهرست‌نویسی و طبقه‌بندی پیشینه‌های کتاب‌شناختی آثار جغرافیایی است. فصل پنجم، «از شکل چاپی تا دیجیتال: توصیف استانداردهای اطلاعاتی نظام‌های اطلاعات جغرافیایی»، به روش‌های نوین توصیف مورد استفاده کاربران برای یافتن منابع مناسب در سیستم‌های مختلف اختصاص دارد. در این فصل همچنین استانداردهای مربوط به عملکرد زیرساخت اطلاعاتی مکانی ملی (مورد اشاره در فصل سوم) و نیز استانداردهای اطلاعات جغرافیایی، میان‌کنش‌پذیری و قابلیت انتقال، زبان‌های نشانه‌گذاری^{۱۳}، و توسعه استانداردهای ابر داده‌ای برای اطلاعات مکانی - جغرافیایی بررسی شده است.

فصل ششم، «دسترس‌پذیرسازی، نظام‌های اطلاعات جغرافیایی مهم، هستی‌شناسی‌ها و معناشناسی» با فصل پنجم ارتباط موضوعی دارد. دسترس‌پذیرسازی، هستی‌شناسی‌ها و معناشناسی از مباحث این فصل است از موضوعات مهم دیگری که در این فصل بررسی شده است باید به میان‌کنش‌پذیری، نظام‌های اطلاعات جغرافیایی مهم^{۱۴}، هستی‌شناسی‌ها، تضمین کیفیت، رده‌بندی‌ها و کتابخانه‌های دیجیتالی اشاره کرد. در این فصل دسترس‌پذیرسازی اطلاعات مکانی - جغرافیایی و میان‌کنش‌پذیری معنایی^{۱۵} مورد توجه قرار دارد.

فصل هفتم به بررسی موضوع «خدمت مرجع» که مورد توجه فراوان کتابداران دانشگاهی است، اختصاص دارد. در این فصل مهارت‌ها و دانشی که کتابداران دانشگاهی برای ارائه خدمات اطلاعات جغرافیایی باید از آن بهره‌مند باشند، همانند راه‌اندازی یک آزمایشگاه نظام اطلاعات جغرافیایی و تهیه نقشه‌های ایستا بررسی شده است. مصاحبه مرجع، گفت‌وگو درباره اطلاعات جغرافیایی، بررسی رفتار جست‌وجوی کاربران و دستیابی به شایستگی‌های اطلاعاتی از مباحث دیگر این فصل است.

در فصل هشتم موضوع مهم «مدیریت مجموعه‌های متشکل از نظام‌های اطلاعات مکانی - جغرافیایی» در کتابخانه‌های دانشگاهی مورد بررسی قرار گرفته است. مدیریت یک مجموعه اطلاعات جغرافیایی با توجه به تعداد و تنوع منابع از موضوعاتی است که باید به دقت بررسی شود. درحقیقت مدیریت چنین مجموعه‌هایی شامل تصمیم‌گیری‌های فراوان در محیط‌های پویا و متغیر و چالش‌های خدماتی، آموزشی و فنی مربوط به آن است. هرچه مجموعه به سمت منابع دیجیتالی پیش برود، چنین چالش‌هایی بیشتر نمایان می‌شود.

لافرجن^{۱۶} (۲۰۰۹) فصل هشتم را فصل منسجم و مؤثر کتاب می‌داند.

در فصل نهم، «اطلاعات جغرافیایی و آموزش کتابداری»، راهبردهای یکپارچه‌سازی نظام‌های اطلاعات جغرافیایی در آموزش کتابداری و اطلاع‌رسانی مطرح شده است. نویسندگان در این فصل با اشاره به کمبود دوره‌های آموزشی در زمینه گردآوری، مدیریت و دسترس‌پذیرسازی منابع اطلاعات جغرافیایی، لزوم آموزش چنین دانشی را به کتابداران و کارمندان کتابخانه‌های دانشگاهی بررسی کرده‌اند.

فصل دهم و پایانی کتاب به «گرایش‌های آتی در حوزه اطلاع‌رسانی جغرافیایی در کتابخانه‌های دانشگاهی» اختصاص دارد. با توجه به گسترش کاربرد منابع اطلاعات جغرافیایی و سهولت استفاده از آنها، آمادگی برای مواجهه با گرایش‌های پیش‌رو امری ضروری به نظر می‌رسد. مسائل اجتماعی، گسست دیجیتالی، یکپارچگی و امنیت داده‌ها و نابرابری‌های اقتصادی از مباحث این فصل است. همچنین برخی از گرایش‌های پژوهشی و عملیاتی مربوط در کتابداری و ارتباط آنها با نظام‌های اطلاعات جغرافیایی بررسی شده است.

از آنجاکه کتاب را نه متخصصان علم جغرافیا بلکه چند کتابدار نوشته‌اند، دارای کاستی‌هایی چند است. از جمله اینکه به دلیل احاطه نداشتن بر علوم مورد نیاز، نتوانسته‌اند به صورت کامل از عهده مباحث تخصصی و ارتباط آنها با مباحث کتابداری برآیند و در بیشتر موارد دورنمایی کلی از مباحث را مطرح ساخته‌اند. همچنین به دلیل توجه به موضوعات پراکنده، کتاب در مواردی انسجام خود را از دست می‌دهد و خواننده را سردرگم می‌کند (همان). از نکات دیگری که در تحلیل کتاب باید بدان اشاره شود، تناقض در ارائه مطالب و موضوع کتاب است. نظام‌های اطلاعات جغرافیایی برنامه‌ها یا نرم‌افزارهایی برای تحلیل داده‌های جغرافیایی هستند و هویتی متعارف دارند، در حالی که این کتاب به‌رغم استفاده از عبارت نظام‌های اطلاعات جغرافیایی در عنوان کتاب، بیشتر به منابع اطلاعاتی جغرافیایی موجود در کتابخانه‌ها پرداخته است. برای مثال به نقشه‌ها و عکس‌ها و فهرست‌نویسی آنها اشاره شده و فقط در بخش‌هایی از کتاب به نظام‌های اطلاعات جغرافیایی در معنای متعارفشان پرداخته شده است. از همین رو به نظر می‌رسد که این کتاب فقط برای کتابداران مفید باشد، در صورتیکه نویسندگان با مطالعه جامع‌تری